

הפרדה בין המינים¹

הרב שמואל הבר

תוכן

1. סוגית יתיקון גדולי
2. יקרא אשכחוי ביחס ליהכל בכתבי
3. תוקף יהכל בכתבי והשלכותיו על חיוב שמחת בית השואבה וחיוב הפרדה
4. שמחת בית השואבה, מדאורייתא או מדרבנן?
5. אפשרות אחת בחיוב ההפרדה לרמב"ם
6. הסבר המשא ומתן בסוגיה בסוטה
7. תקנת נשים למעלה וסיבותיה
8. חיוב ההפרדה לשיטת רש"י והמאירי
9. חיוב ההפרדה: א. מפני שלא יסתכלו
ב. מפני שלא יתערבו
10. ראיות לחיוב ההפרדה בין גברים ככל מקום קיבוץ
11. מהי קבוצה שלא תוגדר כציבור
12. בנוגע לזמננו
13. חיוב מחיצה בין נשים וגברים הרוקדים כסמוך ונראה

1 עיקרו של מאמר זה ראה אור בעבר בגיליון 'מכרמי שומרון' מס' 25.

1. סוגית "תיקון גדול"²

על דברי המשנה בסוכה "במוצאי יו"ט הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנים שם תיקון גדול" מביאה הגמרא במסכת סוכה³ ברייתא, המתארת את התהליכים, שהיו בשמחת בית השואבה בעזרה:

מאי תיקון גדול? אמר רבי אלעזר: כאותה ששנינו - חלקה היתה בראשונה והקיפוח גזוטרטא והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ והיו באים לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי. והכתיב 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל?' אמר רב: קרא אשכחו ודרוש - 'וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד' - אמרו והלא דברים קל וחומר - ומה לעתיד לבא שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם אמרה תורה אנשים לבד - ונשים לבד עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם על אחת כמה וכמה!

מבאר רש"י ד"ה "וספדה":

וכתיב משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד: שאפילו בשעת הצער צריך להבדיל בין אנשים מנשים.

שעוסקים בהספד: כאותה שעה והמצטער אינו מיקל ראש מהר, ועוד שאין יצה"ר שולט בו.

2. "קרא אשכחו" ביחס ל"הכל בכתב"

על שאלת הגמרא "היכי עביד הכי והכתיב הכל בכתב" אומר רש"י⁴:

כך אמר דוד כל פתח העזרה ומידותיה ובנין כל הבית נמסר מיד ה'. ועליו אין להוסיף על החשבון.

ועל זה מתרצת הגמרא אצלנו "קרא אשכחו ודרוש".

הגמרא במסכת חולין⁵ מנסה לברר מדוע אין כיסוי הדם נוהג במוקדשין, האם משום שצריך לתת עפר למטה מהדם, והכא לא אפשר:

2 החלוקה לכותרות במאמר זה נעשתה ע"י המערכת.

3 נא ע"ב.

4 זבחים לג ע"א.

5 פג ע"ב.

היכי ליעבד ליתבי ולבטליה (את העפר) קמוסיף אבניו, וכתבי הכל בכתב?

פירוש, אם יבטל את העפר על המזבח הרי מוסיף על מידות המזבח להגביהו, ולכן מסיקה הגמרא, שהפסוק של כיסוי הדם נאמר בחולין ולא במוקדשין, כי אין אפשרות לכיסוי הדם על המזבח.

שואל התוס' ⁶:

והא דאמר בריש כיסוי הדם, דכיסוי הדם אינו נוהג במוקדשין משום דלא אפשר דהיכי ליעבד ליבטליה קא מוסיף אבניו, וכתבי הכל בכתב.

והרי יש פסוק מפורש המורה על כיסוי הדם, א"כ זהו ג"כ "קרא אשכחו ודרוש"?

עונה תוספות:

אין זה חשוב כמו קרא, דכיון דלא כתיב בהדיא בקרא, שינהוג כיסוי הדם במוקדשין.

כוונת הגמרא "קרא אשכחו" לומר לנו כי ודאי ש"הכל בכתב" היא התוכנית הבסיסית, אך ברור שבית המקדש צריך להיות בנוי בצורה כזאת, שנוכל לקיים בו את כל המצוות, שציונו לקיים בו, ואם אני מוצא מצוה, שאי אפשר לקיים אותה לפי התוכנית של "הכל בכתב", הרי כאילו נאמר לנו, שכאן צריך להתבצע שינוי, ולא שהמצווה מתנגשת עם הכל בכתב אלא משלימה אותה, וגם היא חלק מהתוכנית, שאותה אנחנו למדים מאותם המצוות, שצריך לקיים בבית המקדש, כגון מצות סמיכה במצורע, שמביאה הגמרא בזבחים ⁷, ועל ידה מנסה להביא ראיה לעולא, הסובר ביאה במקצת שמה ביאה, כי אם לאו שמה ביאה יעשו פשפש פתח קטן בכותל הצפוני של עזרה כנגד המזבח ויעמוד מצורע בחללו ויכניס ידו ויסמוך, אלא בהכרח ביאה במקצת שמה ביאה. עונה הגמרא "הכל בכתב", שואל תוס' הרי לכאורה אין לך "קרא אשכחו" גדול מזה הרי התורה צוה על סמיכת מצורע, שהרי התורה כתבה "וסמך".

התוס' מבין, כי אם יש מצות סמיכה למצורע ואי אפשר לבצע אותה בלי פשפש, הרי שצריך לפרוץ בכותל הצפוני הבנוי לפי התוכנית של "הכל בכתב", כי הפסוק "וסמך" הוא חלק מהתוכנית, והיא מראה לנו כיצד לבנות ע"י פריצת הכותל הצפוני, כדי שיוכל המצורע לסמוך, כנ"ל בכיסוי הדם, אם הפסוק היה מפרש, שצריך כיסוי הדם במוקדשין הרי כאילו ישנה הוראה לבנות את המזבח לפי "הכל בכתב" ולהגדילו בכל כיסוי וכיסוי ע"י שמבטלים את העפר. רק כיון שמצוות כיסוי הדם נאמרה בצורה כללית ולא

6 זבחים לג ע"א, ד"ה "וליעבד פשפש".

7 לג ע"א.

פורט בה אם רק בחולין או גם במוקדשין, הרי מכח "הכל בכתב", שהיא כוללת את תכנית המזבח ומידותיו וא"א לכסות דם במוקדשין בלי שינוי בתכנית, נאלץ להעמיד את הפסוק בחולין ולא במוקדשין, כי צריך לומר שזו התוכנית לפי "הכל בכתב", ואם המצוה אינה יכולה להתבצע לפי התוכנית, שמסר דוד, סימן, שלא נאמרה מצוות כיסוי הדם במוקדשין אלא בחולין.

על שאלתנו של התוס' ⁸ שציטטנו לעיל, הרי יש פסוק מפורש לסמוך, עונה תוס':

ולמאי דמסיק לסמיכת אשם מצורע לאו דאורייתא נחא, אבל לטעמא דשמא ירבה בפסיעות קשה דניעביד פשפש דליכא למיחש?

פירוש, אם סמיכת מצורע דאורייתא וחכמים מנעו ממנו מלסמוך שמא ירבה בפסיעות לאחר שסמך אם יכנס פסיעה לצד פנים יותר משהיה צריך נמצא עונש כרת. עונה התוס':

ומיהו דשמא ירבה בפסיעות גזירת דרבנן בעלמא היא וקרי כאן הכל בכתב.

בתשובתנו עונה התוס', שאין בכוחה של גזירת דרבנן לשנות במקדש, שהרי יש "הכל בכתב". כנראה שרק בשאלה כנראה מבין התוס', שזהו חשש במציאות, שאדם שיכנס עלול להרבות בפסיעות לאחר שסמך, וזה יוצר מצב שאי אפשר לקיים את מצות הסמיכה מבוי לפתח פשפש, ולכן שאל התוס', הרי הדבר כאילו מפורש בתורה, שצריך לפתוח פשפש כי אחרת אי אפשר לקיים סמיכת מצורע, והתירוץ שזהו רק חשש דרבנן, ובשביל גזירה דרבנן אסור לשנות כיון שמהתורה אפשר לקיים סמיכה גם בלי פשפש.

3. תוקף "הכל בכתב" והשלכותיו על חיוב שמחת בית השואבה וחיוב הפרדה

עתה, צריך לעיין, כאשר הגמרא בחולין תירצה שאי אפשר לומר, שכיסוי הדם מדבר במוקדשין מכח "הכל בכתב" - האם כונתה ש"הכל בכתב" חזק כאיסור דאורייתא, שדוחה מצות דאורייתא. רק שבמציאות לא יכולה להיות התנגשות בין מצוות דאורייתא לבין "הכל בכתב", כיון שכל פעם כאשר ישנה הוראה ישירה, כגון אם היה כתוב מפורש שיש כיסוי הדם במוקדשין, הרי כאילו נאמר, שבית המקדש צריך להיות בנוי בצורה כזו, שאוכל לקיים מצוות כיסוי הדם וביטול עפר על גבי המזבח והגדלתו ע"י כך גם הוא כלול בתוכנית של "הכל בכתב", והאפשרות היחידה בה בא לידי ביטוי כוחו הדאורייתאי של "הכל בכתב" כנגד ציווי דאורייתא היא כאשר יש הוראה לכיסוי הדם דאורייתא, ו"הכל בכתב" מצמצם את המצוה לחולין ולא למוקדשין. לכן כאשר נרצה לשנות בבית המקדש נצטרך הוראה ישירה

⁸ זבחים לג ע"א.

מדאורייתא, שלא ניתן לפרשה בכמה אופנים, כיון שבמקרה שאפשר לקיים אזי יהיה אסור לשנות במקדש.

או שמא נאמר, שכאשר שללה הגמרא את כיסוי הדם במוקדשין בגלל "הכל בכתב" כונתה לומר, שדברי הנביא "הכל בכתב" הם גילוי מילתא ומבררים לי, שהפסוק מדבר בחולין ולא במוקדשין, אך "הכל בכתב" הוא דברי נביא וכל "קרא אשכחו" של דברי נביא אחר יכול לומר לי ג"כ, שהוא חלק מהתוכנית של "הכל בכתב". ואולי אפילו דין דרבנן, שיש לו סמך בנביא, גם הם יכולים להתפרש ולומר, שהם חלק מהכל בכתב.⁹

אם נלך בדרך הראשונה, הרי ששמחת בית השואבה צריכה להיות דאורייתא, וכן גם חיוב ההפרדה בין גברים ונשים לאור ההנחה שאיסור "הכל בכתב" המדובר הוא מדאורייתא, ואז פירוש הגמרא "קרא אשכחו ודרוש", שצריך להפריד גברים מנשים למרות שלא נאמר רק על עבודה בבית המקדש אלא הוא דין כללי כיון שלא ניתן לבצע את שמחת בית השואבה אלא בצורה של הפרדה, כאילו נאמרה בתורה הנחיה ברורה המשלימה את "הכל בכתב" שיש לבנות גזוזטראות. ואם לדרך השניה גם שמחת בית השואבה וגם חיוב ההפרדה יכולים להיות מדברי נביא או אפילו תקנת חכמים שניתקנה על סמך דברי נביא.

תחילה ננסה לברר האם שמחת בית השואבה דאורייתא או לא, ולאחר מכן את החיוב בהפרדה בין גברים ונשים.

4. שמחת בית השואבה - מדאורייתא או מדרבנן ?

הגמרא בסוכה שואלת על דברי המשנה "ניסוך המים כיצד תקעו והריעו ותקעו"¹⁰:

מנה"מ דתוקעין ומריעין בשאיבת המים של ניסוך אמר ר' עינא דאמר קרא ושאבתם מים בששון.

וכך כותב רש"י על הגמ' "תקעו והריעו משום שמחה דכתיב 'ושאבתם מים בששון'. בתחילת פרק החליל מביאה הגמ' ברייתא¹¹:

תקעו והריעו משום שמחה דכתיב 'ושאבתם מים בששון' - איתמר ר' יהודה ור' עינא חד תני שואבה וחד תני תשובה מאן דתני שואבה לא משתבש (כנראה ר' עינא) דכתיב ושאבתם מים בששון.

9 מדברי המאירי, שנביא לקמן, שהעמיד כאן את הסוגיה בבנין ארעי, שבו אין איסור של הכל בכתב משמע כפירוש הראשון, שרק הוראה דאורייתא משנה את "הכל בכתב".

10 מח ע"ב.

11 נ ע"ב.

ובהמשך מובאת ברייתא בה נחלקו ריב"י ורבנן אם חליל דוחה את השבת. ונחלקו בהעמדת המחלוקת רב יוסף ורב ירמיה. דעת רב יוסף כי מחלוקתם בשיר של קרבן, אבל שיר של שואבה דברי הכל שמחה היא ואינה דוחה את השבת. ודעת רב ירמיה כי המחלוקת בשיר של שואבה שהיא שמחה יתירה אבל בשיר של קרבן דברי הכל עבודה היא ודוחה את השבת. וכתב רש"י שם¹²: "שמחה יתירה היא ואינה מן התורה אלא לחבב את המצוות ולא דחי את שבת. וכך כותב רש"י בשבת¹³ בד"ה "שמחת בית השואבה שאני": "דלא כתיב להעלות בה ולא דאורייתא היא".

פשטות דבריו ששמחת בית השואבה דרבנן והמינוח שמחה יתרה מכריח אותו לפרש שאינה מן התורה אלא מדרבנן.

ועיין שם בתוס'¹⁴ בד"ה "ורבנן סברי" המקשה:

וכל הני דהתם רבנן ולא גזור במקדש ובמילוי המים דכתיב ושאתם מים כששון גזור? אע"פ שיש להם סמך מן מהקרא¹⁵.

פירוש, שמחת בית השואבה חיוב דרבנן עם סמך מהנביאים.

הרמב"ם בסוף הלכות לולב¹⁶:

בחג סוכות הייתה שם (במקדש) שמחה יתרה שנאמר ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים.

בהמשך מביא הרמב"ם את התיאור של שמחת בית השואבה.

הרמב"ם אינו קושר את השמחה עם שאיבת המים אלא שמחת יו"ט של חג סוכות וכפי שכותב בפירוש המשניות ריש פרק החליל נקראת על שם המקום שנקרא בית השואבה ולא בקשר לשאיבת המים וכן בתמידין ומוספין¹⁷ מביא הלכות ניסוך המים ואינו מזכיר כלל את השמחה וכן בספר המצוות¹⁸:

שציוונו לשמוח כרגלים והוא אומרו יתעלה ושמחת בחגיד... ובכלל אומרו ושמחת בחגיד מה שאמרו גם כן לשחוק בכל ניגון ולרקד

12 ד"ה דברי הכל.

13 כא ע"א.

14 סוכה נע"ב.

15 מהר"ם.

16 הלכות יבי - טו.

17 פרק י.

18 מצוה נ"ד.

במקדש לבד והיא שמחת בית השואבה וזה כולו נכנס באמרו ושמחת
בחגד¹⁹.

את דברי הגמ'²⁰ מחלוקת בשיר של שואבה, דריב"י סבר שמחה יתרה נמי
דוחה שבת יסביר הרמב"ם כפשוטו שמחה יתרה של שמחת החג שהיא רק
אכילת בשר ושתית יין, וכאן ישנה תוספת במקדש ע"י שיר, ריקודים
ומחולות. ואינה דוחה את השבת בניגון כלי שיר כיוון שהיא רק שמחה
יתרה²¹.

מבוארת דעת הרמב"ם ששמחת בית השואבה היא מצווה דאורייתא
שהיא חלק משמחת החג וכן כתב גם ב"חינוך"²².

וכן אמרו ז"ל שמח בכל מיני שמחה ובכלל זה אכילת בשר ושתית
יין... ולשחוק בכלי שיר במקדש לבד וזוהי שמחת בית השואבה.

ג"כ מפורשים דבריו ששמחת בית השואבה היא חלק משמחת המועד
שיהא דאורייתא ואינה קשורה כלל לניסוך המים.

אם נלך לפי הרמב"ם ו"החינוך", ששמחת בית השואבה היתה דאורייתא
וחייבים בה נשים וגברים כאחד בין לאביי בקידושין דף ל"ד ע"ב שאמר אשה
בעלה משמחה וכתב רש"י בסוף הסוגיה:

משום שהוי שמחה ולא סבירא לן דאמר לעיל בעלה משמחה אלא
היא חייבת בשמחה כר' זירא²³.

בין לרמב"ם²⁴, שכתב שנשים חייבות במצוה זו של אכילת שלמי שמחת
חגיגה, בין לראב"ד שהשיג "לא בקרבן אלא בשמחה שתשמח עם בעלה
שתעלה עמו והוא ישמח אותה"²⁵, נשים צריכות ג"כ להיות במצב של שמחה
ואם כותבת המשנה "מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה
מימיו", ודאי ראוי לכל מי שרוצה לקיים מצוה זו בשלמותה בין גברים בין
נשים לשמוח שם.

19 למרות שבסוף הלכות לולב הביא את הפסוק "ושמחת לפני ה' אלוקים שבעת ימים"
ועם אותו פסוק גופא השתמש בפרק ז' ללמוד שאת הלולב במקדש לבדו נוטלין אותו
בכל יום משבעת ימי החג שנאמר "ושמחתם".

20 סוכה נא ע"א.

21 והרחיב בביאור שטתו ומקורותיו והסתירות בו בהגהות הגר"פ על ספר המצוות
לרס"ג.

22 מצווה תפ"ח.

23 ר"ה דף לה ע"א.

24 חגיגה פ"א ה"א.

25 עיין מסקנת ה"שאגת אריה" סוף סימן סז', הובאו דבריו ב"שערי תשובה" בסימן
תקכ"ט: "הרי נתברר לו בראיה ברורה דאשה נמי חייבת במצות שמחה ברגלים כאיש".

5. אפשרות אחת בחיוב ההפרדה לרמב"ם

לפי הצד הראשון שכתבנו שכוחו של "הכל בכתב" דאורייתא וכפי מה שמבואר בתוס' בזבחים שגזרת דרבנן אינה דוחה "הכל בכתב" צ"ל שה"קרא אשכחוי" של משפחות משפחות מגלה לנו שיש חיוב דאורייתא להפריד בין גברים ונשים בכל מקום קיבוץ וכיוון שחיוב שמחת בית השואבה מוטל על גברים ונשים מדאורייתא, הרי אי אפשר לקיימו בלי הפרדה וכאילו ישנה הנחיה משלימה ל"הכל בכתב" לעשות גזוזטראות למרות שענין קלות ראש היא מדרבנן²⁶ כמבואר במ"מ פרק כ"א, מהלכות איסורי ביאה, הלכה כ"ב: "ואמרו באבות שחוק וקלות ראש מרגילים לערוה... ויש בדברים אלו מכת מרדות כידוע בכל איסור שהוא מדבריהם". צ"ל, שמניעה מציבור להגיע לקלות ראש המביאה לערוה היא דאורייתא (כאשר החשש ביחיד הופך לסבירות גבוהה בציבור).

6. הסבר המשא ומתן בסוגיה בסוכה

לפי דרך זו צריך להסביר, מדוע לכתחילה לא נבנה בית המקדש בצורה זו, ומה כל ה"התקינו וחזרו והתקינו"?

וצריך לומר שעצם חיוב הפרדה היא דאורייתא וניתן כוח לחז"ל לקבוע את רמת ההפרדה הנדרשת. בתחילה חשבו שציון מקומות מסוימים לגברים וציון מקומות מסוימים לנשים מספיק²⁷ ולאחר מכן הגיעו למסקנה שצריך הפרדה מוחלטת ע"י גזוזטראות.

אלא שעדיין צריך להבין מה שאלת הגמ' היכי עביד? והרי סברת ההפרדה משום קלות ראש, היתה ידועה קודם לכן? ונוסף לכך הרי היו מופרדים בעזרת נשים ובעזרת ישראל ואם משום קלות ראש, הרי שכבר ניסו נשים בחוץ וגברים בפנים? וכן מה מחדש התרצן "קרא אשכחוי"?

ואם נאמר שזה גופא נעלם מהתרצן שכאשר ישנה הוראה דאורייתא משלימים את הכל בכתב ומשנים ואת זה חידש התרצן. א"כ התרצן היה צריך לענות על שאלה זו ולא לומר "קרא אשכחוי" כי הרי מה שגילה מהפסוק כבר היה ידוע קודם ומה שרצה לומר שאם יש דין דאורייתא ניתן לשנות - את זה הוא לא אמר!

²⁶ למרות שבדעת הרמב"ם עצמו ניתן לאמר שהיא מדאורייתא. עיין פיהמ"ש סנהדרין פ"ז (תרגום הרב קאפח) "והשחוק עמה והקריצה בעין לשם תענוג כל זה אסורי" (מדאורייתא?). וכ"כ במנין המצוות בפתיחה לספר המדע שני"ג, וכך הבין הרמב"ן בדעתו בספר המצוות, ל"ת, שני"ג.

²⁷ מה עוד, שברוב המקומות היתה מחיצה חוץ מהפתחים בין העזרות.

ונראה לומר, שבתחילה, כאשר היו נפרדים בעזרת ישראל ובעזרת נשים משום צניעות אלא שאח"כ הגיעו לקלות ראש וחכמים באותו דור ניסו למנוע את הציבור שלא יגיעו לקלות ראש או מצד מורא מקדש ("ואת מקדשי תיראו") או כדי שלא יגיעו לעריות, אך עדין לא ידעו שיש חיוב להפריד: ואם היו יכולים למנוע את הציבור מלהגיע לקלות ראש למרות היותם מעורבים היו מסתפקים בכך²⁸.

פירוש, איסור קלות ראש איתו ניסו להתמודד לפי תפיסתם הוא כמו כל איסור אחר שאנשים עושים, כגון אם היו מדברים לשון הרע, והיא אינה עבירה הנובעת כתוצאה מהמצוה אותה הם מקיימים. כוונתי לשמחת בית השואבה עבירה כזו לא מחייבת לעשות שינוי בבית המקדש; אלא יש ענין לבי"ד שבאותו דור למנוע מהציבור או מהיחידים בכל מקרה מלעבור איסורים - ואת זה ניסו לעשות ע"י העמדת גברים בפנים ונשים בחוץ. בא הפסוק וגילה שיש חיוב להפריד גברים ונשים בכל התכנסות²⁹. ולכן, אם עצם החיוב דאורייתא של הציבור לקיים מצוות שמחת בית השואבה מחייב התכנסות רבתי, ממילא, כתוצאה מזה, יש חיוב להפריד גברים לחוד ונשים לחוד וחייבים לעשות גזוזטראות ולשנות כי אחרת לא ניתן לקיים את המצוה. וכשכתבה התורה שיש מצוות שמחת בית השואבה כאילו כתבה שצריך לעשות גזוזטראות כיוון שאחרת לא ניתן לקיים את המצווה. והמקשן הבין כמו חכמים הראשונים שהדין של הפרדה היה מצד קלות ראש. וכפי שכתבתי, שהיא אינה עבירה הנובעת כתוצאה משמחת בית השואבה ולכן שאל "היכי עביד הכי"? וענה התרצן ש"קרא אשכחו" ויש חיוב הפרדה הנובע כתוצאה מהמצווה ולכן מותר להוסיף על תכנית הכל בכתב.

בצורה שונה ניתן להסביר את המהלך בגמ' ולומר כי חכמים ידעו מראש את חיוב הפרדה בכל מקום קיבוץ, וידעו שרמת הפרדה וצורתה נתונים ביד חכמים וניסו הפרדות שונות ע"י ציון המקומות ובסוף אומדן דעתם היה שצריך הפרדה גמורה ורק המקשן הבין שענין קלות ראש הוא כי כפי שכתבתי לעיל שאין חיוב להפריד, ומה שעשו חכמים נבע מרצונם למנוע מהציבור לעבור עבירות של קלות ראש. ולכן שאל "היכי עביד הכי" וענה התרצן "קרא אשכחו" פירוש, שפסוק זה היה גילוי מילתא לחכמים, שמדאורייתא יש חיוב להפריד ובתחילה אומד דעתם היה שאין צריך הפרדה גמורה ובסוף הצריכו הפרדה גמורה.

28 וכמו שלפי דרך אחת שנביא לקמן, למרות שהיו מעורבים בפרצות בין עזרת ישראל ועזרת נשים, ניסו מצב שנשים בחוץ ואנשים בפנים מצב, שלדעתם, היה צריך למנוע קלות ראש.

29 למרות שגם הטעמא דקרא שלו הוא מצד קלות ראש.

7. תקנת "נשים למעלה" וסיבותיה

את הבעיה שנוצרה אחר שהתקינו שיהיו אנשים בפנים ונשים בחוץ שכתוצאה ממנה תקנו שישבו נשים למעלה, שהוא מצב של הפרדה מוחלטת. ניתן להסביר בשני אופנים:

1. הנשים היו במקום המצוין להם בעזרת נשים והגברים במקום המצוין להם בעזרת ישראל והיו נפרדים, ובכל זאת הגיעו לקלות ראש למרות ההפרדה³⁰.

2. כתוצאה מהצפיפות שהיתה בשמחת בית השואבה, היו מעורבבים בפתחים בין עזרת ישראל ועזרת נשים ובפועל לא שמרו על ההפרדה.

לפי הדרך השניה, שכתבנו לעיל, בהסבר הסוגיה בסוכה, כי רק המקשן לא ידע מהיכן למדו, אך חכמים בעלי התיקון ידעו כי יש חיוב הפרדה ורק אומדן דעתם השתנה בהתאם למצב שנוצר. ניתן להסביר את סיבת התקנה האחרונה "נשים למעלה" שהיא הפרדה מוחלטת בארבע דרכים:

1. הפסוק בזכריה מגלה את עצם חובת ההפרדה שהמינימום שנדרש הוא ציון מקום מיוחד לגברים וציון מקום מיוחד לנשים כפשטות הפסוק והגמי "משפחות משפחות לבד" וכמו שכותב רש"י ש"צריך להבדיל", הבדלה גרידא ולא ניתוק גמור וכך ניסו חז"ל לעשות במקדש אך כאשר ראו בפועל שעצם ההפרדה הרגילה אינה מועילה ובכל זאת באים לידי קלות ראש החליטו לפי אומד דעתם שצריך ליצור הפרדה גמורה כך שבשום אופן לא תיווצר אפשרות להגיע לקלות ראש ולא להסתפק בציון מקומות בלבד. בתחילה דעתם היתה שאין צורך לחלק בין מקומות אסיפה רגילים לבין בהמ"ק ולבסוף כאשר ראו:

שבמקום קדוש כישראל מתקבצים למטרה של קדושה, שכל דבר, שאסור משום סרד יצר הרע במקום אחר, נעשה איסורו יותר חמור ויותר מזיק במקום קדוש³¹.

פירוש, שבבהמ"ק כתוצאה מקדושת המקום, יש התגברות של היצר הרע ולכן צריכה להיות הפרדה מוחלטת שלא תיתן שום אפשרות להגיע לקלות ראש בניגוד למקומות אסיפה רגילים ששם מספיקה הפרדה רגילה³².

30 כיוון שהיתה הפרדה מינימלית.

31 דברי הרב קוק ב"למקדש מעט" (מובא "במאמרי הראי"ה").

32 לפי זה גם בביה"כ שהוא מקום קדוש נצריך הפרדה מוחלטת או שמא קדושתו רק מדרבנן ולכן דינו כשאר המקומות.

2. או שמא נאמר שהסיבה שחז"ל הצריכו הפרדה גמורה "שעכשיו עסוקים בשמחה" מה שאין כן באסיפה של הספד וכדומה. לפי זה אומדן דעתם של חז"ל שבכל מקום שמחה צריך הפרדה גמורה³³.

3. או שמא, זה וזה גורם שאומד דעתם היה שבמקום קדוש בשעת שמחה מצריך הפרדה גמורה אך כל אחד מהגורמים לבד מספיק ציון מקום מעיקר הדין.

4. אומד דעתם של חז"ל היה, בתחילה, שמספיק הפרדה רגילה ע"י ציון מקומות ואחר שראו כי אפילו במקום קדוש כבית המקדש בו אדם חייב להתנהג בכבוד ראש מצד "את מקדשי תיראו" באים לידי קלות ראש חייבים בהפרדה גמורה. אי"כ כ"ש בשאר מקומות נצריך הפרדה גמורה³⁴.

לפי הדרך הראשונה, שכתבנו לעיל, בהסבר הסוגיה בסוכה, שחכמים עצמם בתחילה חשבו שאין חיוב בהפרדה ורק בסוף קרא אשכחו שיש חיוב הפרדה, אי"כ לכאורה הבינו שחיוב הפרדה הנלמד מהפסוק בזכריה מחייב הפרדה גמורה ולכן תקנו בבית המקדש כמו בכל מקום, ואין שום הכרח לצורך לחלק ביניהם³⁵.

למרות, שגם לפי דרך זו, ניתן לומר שהפסוק בזכריה מגלה את עצם חיוב ההפרדה וחכמים יישמו אותו במקדש בשמחת בית השואבה, בצורה של הפרדה מוחלטת, אך בשאר מקומות לפי ארבע הדרכים שכתבנו לעיל יכול להיות שיש חילוק.

כל מה שכתבנו, הוא לפי ההסבר, שהבעיה במקדש נבעה מכך שהיו נפרדים רק בצורה מינימלית של ציון המקומות, וכך הגיעו לקלות ראש. ולכן אומד דעתם של חז"ל היה, שיש להצריך הפרדה מוחלטת. אך, לדרך השנייה שכתבנו בהסבר הבעיה שנוצרה במקדש, שבפועל היו מעורבים בפתחים אי"כ מה שחכמים הפרידו אותם לא בגלל שבית המקדש שונה, אלא כיוון שלא ניתן היה להשיג הפרדה כלל בשמחת בית השואבה שהיו שם המונים, אלא בצורה של גזוזטראות. אך אין הכי נמי, בכל מקום בין במקדש במצבים אחרים בין בכל מקום מספיקה הפרדה רגילה.

8. חיוב ההפרדה לשיטת רש"י והמאירי

לשיטת רש"י, שמבואר בדבריו שהשמחה הייתה מלווה בניסוך המים וכי היא מדרבנן לחב את המצוות, אם נאמר שאיסור "הכל בכתב" אינו נדחה

33 וההפרדה הגמורה שנוהגים בביהכנ"ס היא מנהג קדום זכר למקדש.

34 עיין לשון בנימין זאב ש"ה "אף כי במקום קדוש יהלכון".

35 משאי"כ בפירוש הקודם היינו צריכים להסביר את שינוי האומדנות למרות שידענו שיש חיוב הפרדה בכל מקום בשוני בין המצב של שמחת בית השואבה לשאר המקומות.

מפני חיוב דרבנן וכדברי התוס' בזבחים צריך להבין את תירוץ הגמ' "קרא אשכחוי". ראיתי ב"מאירי" שכתב:

ואע"פ שהבנין כולו ע"י נביא היה לא היה להם להוסיף (הוא מבין בפשטות, שפסוק מדברי קבלה אינו דוחה "קרא אשכחוי") סמכו בה רבנן בבנין ארעי לגדור פרעות שלא להקל ראש ולהעמיד אנשים ונשים בערבוביא שהרי אף בענין הספד נרמו "וספדה הארץ משפחות משפחות.

נראה מדבריו, שבבנין ארעי אין איסור דאורייתא וכנראה כל חג בונים וסותרים מחדש ולכן כיוון שמצאו שנרמז בנביא הקלו³⁶ ומש"כ המאירי ב"בנין ארעי", בדומה לזה כתב הראב"ד בדעת הרמב"ם בענין איסור בנין עץ במקדש³⁷ וזה לשון הרמב"ם:

אסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושים בחצרות אע"פ שהוא בבנין ואינו עץ נטוע הרחקה יתרה היא שנאמר (לא תיטע לך אשרות) כל עץ אלא כל האכסדראות והסבכות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו לא של עץ.

ועל זה כתב הראב"ד:

וכן גוזזטרא שהקיפו בשמחת בית השואבה לשעתה היתה.

ולכאורה כך הבין המאירי ג"כ לענין איסור הכל בכתב שאינו שייך בבנין ארעי³⁸.

וכן לכאורה, משמע מרש"י שכתב:

נתנו זיוין בכתלים בולטין מן הכותל וכל שנה מסדרים שם גוזזטראות לוחין שקורין בלנק.

רש"י כתב "כל שנה" אך מצד שני אולי כהריעב"צ³⁸ שהזיוין היו קבועים ועליהם הייתה שאלת הגמ'³⁹. ועי' גם רש"י והמצודות בזכריה, שכותבים, שההפרדה למשפחות משפחות משום "צניעות" גרידא.

הקושי בפרוש זה הוא להסביר את שאלת המקשן "הכל בכתב" והרי אין כאן איסור כיוון שהוא בנין ארעי ואם זה גופא התכוון התרצן הרי העיקר חסר מן הספר.

36 מלשוננו "בענין הספד נרמו" משמע, ודאי שאינו דאורייתא.

37 הלי ע"ז סי' פ"ו.

38 עיין ברעב"ץ בסוכה שכתב ג"כ שלגבי "הכל בכתב" אין איסור בבנין ארעי רק טען שהזיוין היו של קבע ולא של עץ.

39 עיין בלשונות הרמב"ם סוף שיירי כנה"ג על או"ח, שהבין ברש"י, שהתיקון נעשה כל שנה. וכן "במקדש מעט" לרב קוק.

וצ"ל בדוחק, שאין הכי נמי, התרצן כלל לא התייחס לקושיית המקשן שלא הייתה קשה לו, רק בא לחדש, שיש חיוב הפרדה מדרבנן בכל מקום אסיפה ומהיכן נלמד החיוב.

או שנאמר, שגם המקשן ידע שאין איסור דאורייתא בבנין ארעי, אך סבר שיש איסור מדרבנן, או שמא, אפילו אם אין איסור אין עושים שינוים ממקדש ללא צורך מוכרח, שהרי מסתמא התוכנית נכתבה בצורה כזאת כי יש עניין שהבית יראה כך ולא אחרת. ועל זה תירץ, שכיוון שיש גילוי בנביא המחייב הפרדה סמכו על זה רבנן בחייבם להפריד⁴⁰.

לסיכום שיטת רש"י הסוברת ששמחת בית השואבה דרבנן, א"כ גם חיוב ההפרדה דרבנן ומצאו לו רמז בנביא ויש בכוחו לעשות שינוי בבית המקדש בבנין ארעי, כפי שמצאנו בהמאירי.

גם את דברי הרמב"ם היה ניתן להסביר בבנין ארעי, וכפי שכתב הראב"ד בפ"ו מע"ז בדעתו, שהגוזזטרא "לשעתה היתה". וכבר נחלקו האחרונים בדבר, אם היתה כל השנה או רק בחג, החל ברמ"א ב"חננוכת הבית" והכנה"ג בלשונות הרמב"ם בלולב, והובאו שמותם ב"ספר המפתח" ברמב"ם פרנקל הל' בית הבחירה פ"ה, ה"ט, וכדרכם "בקודש" השמיטו את דברי הרב קוק ב"מקדש מעט" שכתב בדעת הרמב"ם:

תמיד היה ההבדל ע"י גוזזטרא אלא שבשמחת בית השואבה היו מוסיפין תיקון ועשו את המחיצות באופן יותר מתוקן שימנע את ההתערבות של האנשים עם הנשים.

רש"י בזכריה כותב "ונשיהם לבד משום צניעות" וכן במצודות "היא דרך צניעות שלא היו מעורבים הגברים" ואילו בסוכה כותב רש"י:

קרא אשכחו שצריך להבדיל אנשים מנשים ולעשות גדר בישראל שלא יבואו לידי קלקול.

וצ"ל שההפרדה משום צניעות הופכת במקום קדוש בו יצר הרע גובר לגדר דרבנן שלא יבואו לידי קלקול וכדברי הרב קוק:

40 עיין בירושלמי מגילה ה ע"ב על דברי המשנה שאם חל יו"ט בשבת דוחים הקהל ליום ראשון כותב הירושלמי בשם רבי יצחק מפני הבימה שהמלך היה יושב עליה ואי אפשר לעשותה בשבת שואל הירושלמי ויעשו מאתמול עונה הירושלמי בשם רבי מתניה "על שם לא תיטע לך אשרה... כל עץ" "לכן לא עושים את הבימה שנראה כאילו נוטע אשרה כיוון שצריכה לעמוד שם שני ימים מעיו"ט עד מוצאי שבת" (קה"ע) ובעמודי ירושלים כתב למרות שאין איסור בבנין עראי "כל מה שיכולים למהר שלא תהא עומדת במקדש בוודאי נעשה". ולפי הבנת הכ"מ ברמב"ם כל איסור בנין של עץ הוא הרחקה יתירה מדרבנן והירושלמי מביא על כך פסוק למרות שהוא רק מדרבנן ולדעת הראב"ד ברמב"ם כלל אין איסור בדבר לכל היותר כל מה שיכולים למהר שלא תהא עומדת במקדש עושים והירושלמי מתבטא "על שם לא תיטע לך אשרה... כל עץ" אם כן גם אצלנו כאשר המקשן שאל "והכתיב הכל בכתב" אין כוונתו מדאורייתא אלא או מדרבנן או כל מה שניתן למעט בשנויים ממעטים.

שכל דבר האסור משום סרד יצר הרע במקום אחר נעשה איסורו יותר חמור ויותר מזיק במקום קדוש.

או משום השמחה הגדולה או זה וזה גורם כפי שכתבנו לעיל.

לשיטה זו יוצא שההפרדה במקומות שאין בהם אחד משני הגורמים שהזכרנו, או שניהם ביחד ההפרדה היא משום צניעות בלבד. לפי זה מובן חיוב ההפרדה כשאין יצר הרע שולט למ"ד בסוכה שההספד על יצר הרע שנהרג א"כ מה שייך שיבואו לידי קלקול בהכרח שהיא משום צניעות.

במהרש"א בסוכה על דברי רש"י קרא אשכחו פירש שלא יבואו לידי קלקול כתב המהרש"א:

ולפי שזה התיקון לא היה צורך עבודת המקדש (היה קשה לו אם יש איסור בכל הכתב כיצד הפסוק בזכריה מורידו) אלא לאפרושי מאיסורא דערוה לא היה בכלל הכל בכתב.

אם רצונו לומר בדברי רש"י שכל דבר שאינו צורך עבודת המקדש אינו איסור מדאורייתא באיסור "הכל בכתב" ואז הפירוש בגמ' יהיה כפי שכתבנו לעיל בשיטת המאירי צ"ע מפירוש רש"י בדברי הגמרא בעירובין⁴¹:

תנו בזוקין מלח ע"ג הכבש בשביל שלא יחליקו במקדש (מפני שחלק היה וכשהגשמים נופלים עליו הוא מחליק)⁴² שואלת הגמ': היכי דמי אי דמבטליה קמוסיף אבנין וכתבי הכל בכתב? ואי דלא קמבטליה הא הוי חציצה בהולכת איברים לכבש? עונה הגמ': בהולכת איברים לכבש דלאו עבודה היא.

כותב רש"י:

לעולם לא מבטל ליה אלא לאחר דריסה מולחין ממנו עורות קודשים ודקשיא לך הא הוי חציצה לא תקשי דבהולכת איברים לכבש דלאו עבודה.

ולכאורה לפי המהרש"א, יכל רש"י להעמיד לעולם דמבטל ליה ואם קשה "הכל בכתב" הרי מדובר בהולכת איברים לכבש דלאו עבודה, בהכרח ש"הכל בכתב" נאמר גם כאשר מוסיף שלא לצורך עבודה. ולכן צריך לומר בכוונתו, כפי שכתבנו בדעת רש"י שהאיסור של "הכל בכתב" בבנין ארעי הוא דרבנן, ולא נאמר במקום שצריך לגדור גדר ולאפרושי מאיסורא דערוה, וכפי שכתבנו בדעת רש"י, שהאיסור הוא מדרבנן ולא אסרו במקום שצריך לגדור גדר (אם היה מדובר בבנין קבע, והאיסור דאורייתא, וגם חיוב הפרדה דאורייתא, א"כ היה צריך לבטל שמחת בית השואבה דרבנן, ולא לעבור על איסור דאורייתא).

41 קד ע"א.

42 רש"י.

הריטב"א מפרש את דברי הגמ'⁴³ "שמחה יתרה" לא כרש"י אלא "שאינה חובה אלא שמחה יתרה" וכן בשבת⁴⁴ "שמחת בית השואבה שאני שהיא להרבות בשמחה בעלמא", וכשהגמ' שואלת "מנא הני מילי"⁴⁵

כותב הריטב"א:

אכולהו קאי.. דאיכא ניסוך המים ומן השילוח שהיא מעין, ושיהא שם שמחה, ומהדרינן אכולהו מדכתיב "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" וכולהו איתנהו בקרא מים וששון ומעין.

לפירוש, דברי הנביא לשמוח בזמן הניסוך היא מצווה קיומית ולא חיובית ואולי כפי שכותב בר"ה⁴⁶:

שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפס' העיד הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים.

רק שכאן הוא דברי נביאים. וכפי שכתבנו לעיל אפשר לומר, שיש בכתם של דברי הנביא "הכל בכתב" לפרש ולברר על מה מדבר הפסוק בתורה אם על חולין או על מוקדשין אך אין כוחו כאיסור דאורייתא ולכן יש בכוחם של דברי נביא "קרא אשכחו" בזכריה לבאר את דברי נביא אחר של "הכל בכתב" ולומר שצורך הפרדה שחודש רק בזכריה גם הוא חלק מ"הכל בכתב" (כל זאת בהנחה שסתם ולא פירש את הגמרא בסוכה בבנין ארעי ולא כתב שבבנין ארעי יש רק איסור דרבנן).

ואולי זו גם כוונת התוס' שכתבו⁴⁷:

שאגזירה דרבנן בעלמא לא עומד בפני "הכל בכתב" ולא משנים רק אם קרא אשכחו ודרוש הכהיא דסוכה.

ובסוכה⁴⁸ שואלים:

וכל הני דהתם דרבנן ולא גזור במקדש ובמילוי המים דכתיב "ושאבתם מים בששון" גזור.

ומוסיף במהר"ם, אע"פ שיש להם סמך מן המקרא, והרי כתב שגזירה דרבנן אין משנים בתוכנית המקדש? ואפילו נאמר שחיוב הפרדה דאורייתא אך שמחת בית השואבה דרבנן ויש לו סמך מן המקרא. בהכרח צ"ל חיוב דרבנן שיש לו סמך מהמקרא, שאני. א"כ גם חיוב הפרדה יכול להיות דרבנן הנסמך מן המקרא.

43 סוכה מח ע"ב.

44 כא ע"א.

45 מח ע"ב.

46 טז ע"א.

47 זבחים לג ע"א.

48 נ ע"ב.

לדרך זו אפשר לומר כי, חיוב ההפרדה דברי נביאים או תקנת חכמים על סמך דברי נביא. אם נכונה דרך זו, הרי שגם ברמב"ם, למרות שסובר כי שמחת בית השואבה מדאורייתא, נותן לומר כי חיוב ההפרדה הוא דרבנן שיש לו סמך בכתוב.

9. חיוב ההפרדה

א. מפני שלא יסתכלו

הרמב"ם בפ"ה, משנה ב' בפירוש המשניות לסוכה (תרגום הרב קפאח) כותב:

היו מכינים מקום לנשים ומקום גדור לאנשים ומקום הנשים למעלה על מקום האנשים גבוה ממנו כדי שלא יסתכלו האנשים בנשים.

וכן בפסקי הרי"ד בסוכה:

והאנשים יעבדו למטה בעזרה ולא יוכלו האנשים להביט בנשים שהיו לה מחיצות סביב ועשויות כמין סריגי חלונות שהנשים בפנים רואות מבחוץ ושמבחוץ לא יוכלו לראות מבפנים כדתניא: בראשונה היו אנשים מבפנים ונשים מבחוץ והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהיו אנשים מבפנים ונשים בחוץ ועדיין היו באים לקלות ראש. פירוש שהיו מסתכלים אלו באלו וקורצים בעיניהם.

וכן בתוס' רא"ש⁴⁹ "כדי שלא יסתכלו בנשים".

וכן בתויו"ט בסוכה:

ואמנם הסתכלות האנשים בנשים מביא לידי קלות ראש כי הוא ימשול בד כתיב.

לראשונים אלו לכאורה, ההסתכלות וההבטה הם הגורמים לקלות ראש וצריך למנוע את ההסתכלות, כדי שלא יגיעו לידי קלות ראש. אם ישנה הסתכלות שאינה מביאה לידי התערבות כגון חלונות זכוכית שקופה לא תהיה בעיה⁵⁰. והפוך, אם יש התערבות שאינה נובעת מהסתכלות, ודאי שגם אותה צריך למנוע כי המטרה היא למנוע התערבות המביאה לידי קלות ראש, ולכן גם כאשר אנשים בפנים ונשים בחוץ עדיין הגיעו לידי קלות ראש למרות שבצורה טבעית הסתכלו האנשים על החסידים ואנשי מעשה שהיו רוקדים כיון שבפועל היו מעורבבין בפתחים.

49 סנהדרין כ ע"א.

50 מלשון הרי"ד משמע לאסור גם בציור זה כיוון שיכולים להסתכל אחד על השני ולקרוץ.

לראשונים אלו ניתן לומר, כי עצם ציון מקומות מיוחדים לגברים לחוד ונשים לחוד אינו מספיק למנוע את הקשר ביניהם, אלא צריך לחסום גם את הראיה וההסתכלות המביאים לידי קלות ראש ודבר זה ניתן לעשות או ע"י מחיצה, או הפרדה גמורה כמו שהיתה במקדש. וצורה זו של הפרדה צריכה להיות בכל מקום כינוס, או שמא, כפי שכבר כתבנו, בית המקדש שאני בגלל קדושתו ותוקף היצר הרע.

ב. מפני שלא יתערבו

הרמב"ם עצמו כותב⁵¹:

ומפני שחששו להתערבות האנשים עם הנשים הקיפוח עמודים.

וכן בהלכות בית הבחירה⁵²:

שיהיו הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבבין.

וגם לשונו בהלכות יו"ט⁵³: "כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם לשמחה". בכל הלשונות חוץ מ"פירוש המשניות" לסוכה השמיט ענין "כדי שלא יסתכלו" וכתב רק "שלא יתערבו". ונראה שחזר בו מדבריו בסוכה. ואפי' אם נאמר שלא דייק במידות ובהלכות בית הבחירה וכוונתו כפי שפירש בסוכה אף בהלכות יו"ט יש לטעם נפקא מינה מעשית, והיה צריך לבאר שההסתכלות גורמת להתערבות, וממילא נדע שצריך מחיצה ולא מספיקה הפרדה גרידא, אלא א"כ גם הוא מחלק בין בית המקדש לשאר המקומות.

10. ראיות לחייב ההפרדה בין נשים לגברים בכל מקום קיבוץ

א. הגמ' בקידושין⁵⁴ העוסקת בענייני יחוד מביאה "אביי דייר גולפי רבא דייר קנה" מסביר רש"י:

מקום קבוצות אנשים ונשים או לדרשה או לחופה היה מסדר קנקנים של חרס הרבה ביניהם שאם יבואו זה אצל זה יקשקשו וישמע קול.

פשטות לשונו משמע שנמצאים במקום אחד והבעיה היא שיתערבו ולכן החמיר ושם שם משמיעי קול⁵⁵.

51 בפייה"ש במידות פ"ב - מ"ח.

52 פ"ה, טי.

53 פרק ו', הלכה כז.

54 פא ע"א.

בהמשך "אמר אביי סקבא דשתא ריגלא" מסביר רש"י:

ריעוע של ימות השנה ליחוד ולעבירה כל ימות הרגל, שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע דרשה ונותנים ונושאים זה עם זה.

גם כאן המשמעות הפשוטה היא שיווצר קשר ביניהם ויגיעו לקלות ראש⁵⁶. והתוס' מציינים, שהיו נפרדים אך הבעיה היא של הסתכלות של איסור "שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע הדרשה ונותנים עין זה על זה" כיון שאין מתיצה המפרידה⁵⁷.

ב. הרמב"ם בהלכות יו"ט⁵³ כותב:

כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל לא ימשך בין בשחוק ובקלות ראש... חייב בי"ד להעמיד שוטרים ברגלים שיהי מסבין ומחפשין בגנות ופרדסים ועל הנהרות כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים ויבאו לידי עבירה וכן יזהירו בדבר זה לכל העם כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בכתייהם לשמחה ולא ימשכו בין, שמא יבאו לידי עבירה.

המקור לדברים מובא במ"מ מדברי אביי "סקבא דשתא ריגלא" וכן הגר"א מוסיף גם את הגמי בסוכה: "מאי תיקון גדול קרא אשכתו ודרוש עכשיו שעוסקים בשמחה".

פשטות לשון הרמב"ם כי איסור ההתערבות של גברים ונשים הוא כל השנה, רק בחג מצד השמחה הדבר מצוי ולכן צריך להזהיר על כך. השו"ע מעתיק את דברי הרמב"ם בסוף סימן תקכ"ח וכותב עליו המ"ב:

הנה באמת דבר זה החיוב תמיד להזהיר ולמחות מי שיש בידו אלא שברגל מצוי הקלקול ביותר.

ג. הגמי בסנהדרין⁵⁸ מביאה ברייתא:

ת"ר מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה - יוצאות. לפני המיטה - יוצאות. ר"י אומר לעולם נשים לפני המיטה יוצאות שכן מצונו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר.

ועיין בתוס':

נשים לפני המיטה כיון ששעת צער היא ליכא למיחש להרהור ובירושלמי פליגי איכא: למ"ד לפני המיטה - לפי שגרמו מיתה

55 ועיין בהמאירי שהסביר כי הבעיה מצד חשש יחוד והגברים הנשים בחזרים שונים והקנקנים כדי שלא יגיעו למצב של יחוד.

56 ועי' במהרש"א על רש"י כה"ג אמרו בבית המקדש שעשו תיקון גדולי ובי"ערוך" על המקום מסביר, משום חשש יחוד.

57 הביאו הבי"י בסימן תצ"ב.

58 דף כ ע"א.

לעולם. ואית דנהגו אחר המיטה ואנשים לפני המיטה - לפי שגנאי לבנות ישראל שיסתכלו בהם אנשים.

הויכוח מי לפני ומי אחרי, אך ברור שהיו נפרדים⁵⁹.

הרמב"ם בהלכות אבל⁶⁰, העתיק דברי הברייתא וכתב עליו הרדב"ז במקום:

ומ"מ למדנו שאין הנשים יוצאות בערבוביא עם האנשים.

ד. המרדכי בשבת⁶¹ כתב:

אבל מחיצה שעושה לצניעותא בעלמא מותר כגון מחיצה שעושה בשעת הדרשה בין אנשים לנשים מותר לעשות בשבת.

המחיצה אינה מחוייבת ע"פ דין, דאחרת היתה אסורה למרות שהיא מחיצה שאינה של קיימא, אלא נעשית לצניעותא בעלמא דרך האנשים ודאי ישבו בנפרד מהנשים אפילו בשעת הדרשה.

ה. וכן מצאתי מפורש בספר הפרדס, המיוחס לרש"י⁶²:

אסור להתערב הנשים עם האנשים בין בסעודה בין במחול בין בכל עניין אלא נשים לבד והאנשים לבד מקל וחומר, ומה אם בעונת האבל כתיב "וספדו בית ישראל משפחות משפחות בית דוד לבד ונשיהם לבד" המשתה והשחוק על אחת כמה וכמה מפני שיצר הרע מתגרה בה.

כתב במפורש שאוסר להתערב בכל עניין ולא לצניעותא בעלמא הוא.

ו. בב"ש כתב⁶³:

אין הולכים אלא ללוות החתן ולא ללוות את הכלה, ששם כל הנשים הולכים עמה ואין להתערב שם עמהם וראיתי בקצת מקומות אנשים חשובים הולכים לקראת הכלה וכמקריבים אליה חוזרים לאחוריהם לחופה, ונכון הוא. וכ"כ בט"ז שם.

ז. עיין גם ברדב"ז ח"ג סימן תפ"א שכתב לגבי נשים ההולכות לעבוד בבתי ישמעאלים.

59 עיי' ברש"ש שהקשה על תוס' שתירץ כי בשעת צער לא חיישינן להרהור מהגמי בסוכה שאסרו ערבוביא אפילו בשעת צער ואולי ניתן לומר כי קלות ראש של ערבוביא חמור יותר מהרהור ע"י ראייה ולכן אפילו בהספד נחשוש. או אולי לפי הירושלמי קידושין פ"ז הי"א שאין יצה"ר בבית הקברות. ואולי זה החילוק בין מת ממש להספד.

60 פרק י"ב הלכה י"א.

61 סימן ש"יא, מובא ברמ"א שט"ו.

62 סוף סימן קמ"ט.

63 אבהע"ז סימן ס"ה ס"ק ג'.

ומה שיכולנו לתקן שלא ישבו על שולחן אחד לעשות מלאכת הריקום אנשים ונשים כאשר היה בתחילה, אלא, שהאנשים לעצמם והנשים לעצמן.

באג"מ⁶⁴ מביא ראייה לשיטתו שיש חיוב לעשות מחיצה רק במקום שיש חיוב קיבוץ אך לא כאשר הקיבוץ הוא לדבר הרשות מהגמרא בפסחים דף צ"א ע"א, שהרי מצינו באכילת פסח שהיו אוכלים גברים ונשים בבית אחד והיו שם כמה משפחות, שאין לך פסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה ובמדרש אפילו ק'. ולר"ש, אין הפסח נאכל בשתי חבורות ואם יעשו מחיצה ביניהם, הרי שיהיו שתי חבורות כמבואר בפסחים פ"ו ומדר"ש, נשמע לר"י אף שנאכל בשתי חבורות לא חיבו שהנשים יאכלו לבד. וכן מהמשנה⁶⁵ "אין עושים חבורת נשים עבדים וקטנים". ואפילו לרבא שפירש שאין עושים נשים ועבדים בחבורה אחת משום תיפלות משמע שנשים עם אנשים ישראלים מותר, ואין צורך במחיצה.

וכן למה שהיה סבור שם ר' עוקבא בר חנינא, לא עבדינן לנשים לבדן אלא עם אנשים. כל זה מוכיח לשיטתו, שבמקום שאין חיוב קיבוץ רק רשות אין צורך במחיצה, אך עדיין ניתן לומר, כי גם אם מחיצה שהיא הפרדה מוחלטת לא היתה – עדיין היו נפרדים ויושבים במקומות מסויימים - גברים לחוד ונשים לחוד⁶⁶.

מדברי הגמרא בקידושין שהבאנו וכן הרמב"ם בהלכות יו"ט והמקור לדבריו שהביאו המ"מ והגר"א, וכן הברייתא בסנהדרין לעניין מת, שהעתיק אותה הרמב"ם, ולימודו של הרדב"ז וכן דברי הפרדס, מורים בברור שיש חיוב הפרדה בין נשים לגברים בכל מקום קיבוץ, כאשר בדבריהם לא מבואר אם החיוב הוא מדאורייתא, מדברי נביא או מדרבנן.

מצד שני, מחיצה לא היתה כפי שכותב ה"מרדכי" ונפסק ברמ"א – שהרי המחיצה לא היתה מחיצה דינית אלא לצניעות בעלמא, אך הגברים והנשים ודאי שישבו נפרדים. וכן רבא בקידושין שם קנים שישמיעו קול אך לא מחיצה אלא אם נאמר שזו הפרדה גמורה שאינם יכולים כלל להתקרב אחד אל השני מפני הקנים שמשמיעים קול. וגם דבריו לא מוזכרים להלכה ואולי זוהי חומרא בעלמא? וכן מהגמרא בפסחים מוכח שלא היתה מחיצה.

64 או"ח ח"א סימן מא'.

65 צא ע"א.

66 וכן, לאחרונה, הראו לי תלמידים את דברי הרב ראובן פיינשטיין ראש מתיבתא תפארת ירושלים, בנו של הרב משה פיינשטיין, שהסביר את דברי אביו: "... בענין לישוב מעורב אנשים ונשים במקום שיש חלק יושבים נפרדים, באופן כזה בוודאי ישב אבי מורי ורבי זצ"ל עם הנפרדים. ומה ששאל אם סבר אבי מורי ורבי זצ"ל בתשובותיו, שהענין לישוב אנשים ונשים מפורדים "שאינה מן הדין ולא מסורת ישראל" - ודאי לא נראה ענין זה מתשובותיו שהוא מדבר רק לענין מחיצה. ועוד שבחתונה שלי ישבו מפורדים" (פורסם ב'הצופה', יום ששי כ' סיון תשי"ס).

המקרים המוזכרים בגמ' ובפוסקים הם: חופה, דרשה, לוייה ושמחה ברגל ולשונו של הפרדס "בין בכל עניין", וכן לשון המ"ב⁶⁷:

דבר זה (שלא יתערבו) חייב תמיד להזהיר ולמחות אלא שכרגל הקלקול מצוי ביותר.

והמורס מכל מה שהבאנו כי בכל כינוס של גברים ונשים צריכה להיות לפחות הפרדה מינימלית של מקומות המוגדרים לגברים לחוד ולנשים לחוד⁶⁸, ואפילו בני אותה משפחה ואפילו בעל ואשתו חייבים לשבת בנפרד כאשר נמצאים במקומות הללו, כמבואר ברש"י שהבאנו בתחילת המאמר⁶⁹ ותוקף ההפרדה הוא מדאורייתא, מדברי נביא או מדרבנן⁷⁰. במקרה שיש גורם של שמחה וגם מקום קדוש צריכה להיות הפרדה מוחלטת (כגון בשמחת תורה בביכני"ס כאשר באות נשים לראות ברוקדים או במקרה של חופה שנעשית בתוך ביכני"ס) ואילו במקום שמחה לבד מספיקה הפרדה של ציון מקומות בלבד. כלשון הרמב"ם בהלכות יו"ט "שלא יתערבו".

ואילו ב'מקום קדוש' (בלא גורם שמחה) כגון ביכני"ס מבואר שהיו יושבים נפרדים והמחיצה לצניעות בעלמא (מסתמא הדרשה שמציין המרדכי היתה בביכני"ס או בביהמ"ד ואם היה חילוק בינם למקום אחר היה המרדכי צריך לציין כי המחיצה לצניעות בעלמא דווקא שלא בביכני"ס).

ובשעת התפילה לדעת האג"מ צריכה להיות הפרדה גמורה (מחיצה) והיא לדעתו מדאורייתא ובשרידי אש שנביא לקמן כתב שעצם ההפרדה בכל מקום היא מדאורייתא ואילו מחיצה בביכני"ס היא תקנה קדומה.

ואילו בשאר התכנסויות כגון דרשה, הספד, לוייה, סעודה או כל ענין- מספיק ציון מקומות גרידא מעיקר הדין. במקרה זה המחיצה תשמש לצניעות בעלמא כפי שכתב המרדכי.

מדברי החת"ס בתשובה⁷¹ נראה, כי במקום תפילה והודאה או הספד כל מה דבעי ליבא לרחמנא אסור שיתעורר שום ענין הרהור, אפילו באשתו אמרו, שהרי כתיב "משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד", ומה טעם לא יספדו כל איש עם אשתו יחדיו אע"כ דגם זה אסור שגורם הרהור וביטול הכוונה, "ומפני זה אנו מפרישים את הנשים מן האנשים בבית הכנסת", אי"כ למנוע

67 תקכ"ט.

68 כאשר ציינו לעיל את דברי הרמב"ם בפיהמ"ש בסוכה וכן התוס' רי"ד ותוס' רא"ש שלדעתם במקדש היה צריך לחסום את ההסתכלות.

69 "משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד" עיין עמ' 6. וכך דייק החת"ס בתשובה לשיטתו, כי אפילו שאין איסור ערוה כגון אשתו צריך להפריד משום ביטול כוונה.

70 חוץ מרש"י בזכריה שכתב בהספד, שהוא משום צניעות וגם לדבריו במקום קדוש או בשמחה או צירוף שני הגורמים, יכול להיות שהוא מדרבנן, כפי שכתב בסוכה.

71 חו"מ סימן ק"צ.

הרהור ודאי צריך הפרדה גמורה כמו מחיצה אך מצד שני דווקא היכן שבעי ליבא לרחמנא. וכך הוא מעמיד את הסוגיא בסוכה, אך במקום שלא בעי ליבא לרחמנא, שאין עניין של כוונת הלב האם יש צורך בהפרדה מצד הדין או מצד צניעות - לכך אין ראייה מדבריו.

את המושג "קלות ראש" המופיע בגמרא בסוכה מפרש החת"ס כנראה לק"ר המביאה לידי הרהור וביטול הכוונה.

ולכאורה, כיוון שכל המקור להפרדה הוא הסוגיא בסוכה, ואותה מעמיד החת"ס רק במקום שצריך כוונה, הרי במקום שאין צריך כוונה - אין לכאורה כלל עניין להפריד, ואת הברייתא בסנהדרין יסביר מצד צניעות בעלמא ואת הרמב"ם בהלכות יו"ט יסביר, שהשוטרים אך עצם ההתערבות אינה אסורה כדי שלא יבצעו עבירות של פריצות כתוצאה מההתערבות, אך לא עצם ההתערבות אסורה.⁷²

הרב קוק במאמרו "מקדש מעט" כותב:

אלה הדברים של איסור התערבות אנשים ונשים בבית הכנסת ואיסור קול נשים בזמנם הם איסורים חמורים של תורה.

וההפרדה חיתה בבית המקדש כל הזמן רק התיקון היה כדי, שאפילו בדרך ההכרח והמקרה המיוחד של שמחת היום, לא יהיה במקום המקודש שום עניין היוצא מקדושת ישראל, ותמיד יהיו האנשים לבד והנשים לבד.

וכתב:

וה"ה למקום קדוש כשישראל מתקבצים שם למטרה של קדושה שכל דבר שאסור משום סרד יצר הרע במקום אחר נעשה איסורו יותר חמור ויותר מזיק במקום קדושה ופגום גם עי"ז את כל מעלות הקדושה של גוי קדוש, ומספיד את הכוונה ואת רוממות הנפש של קדושת התפילה והעבודה הטהורה.

נראה קצת מדבריו למרות שהלימוד בסוכה הוא מהספד של משיח בן יוסף ולא מבואר שם שהיה דווקא בבית המקדש ולזה כותב שכל דבר שמקום אחר אסור משוך סרד יצה"ר הופך להיות במקרה דנן איסור דאורייתא. וא"כ בשאר מקומות התערבות גברים ונשים אסור משום סרד יצה"ר.

גם בשרידי אש⁷³ כותב:

ע"פ ד"ת צריך להפריש אנשים מנשים כדי שלא יבואו לידי קלות ראש.

⁷² עיין שו"ת כתי"ס אבן העזר, סוף סימן מז'.

⁷³ ח"יב סימן ח'.

ומביא את הגמ' בסוכה וכן את דברי השו"ע⁷⁴ "חייבים להעמיד שוטרים ברגלים שלא יתערבו אנשים ונשים". בהמשך דבריו כותב ומדייק מלשון הרמב"ם כדי שלא יתערבו אלו עם אלו ולא הוזכר שם שעשו מחיצות גבוהות שלא יסתכלו אנשים בנשים... ולפיכך לא עשו בזה תיקון מיוחד ורק תיקנו שלא יתערבו אנשים בנשים, לפי שהתערבות זו מביאה ממילא לידי קלות ראש. ורק בבית הכנסת יש תקנה קדומה, לעשות מחיצות גבוהות שלא יוכלו להסתכל משום תפילה וקר"ש שאסור מטעם ערוה, אבל באסיפות של רשות כגון - בשעת הכנסת כלה לחופה, או בשעת נאומים ודרשות, לא הקפידו מעולם לעשות מחיצות ורק מדקדקים שלא ישבו אנשים ונשים יחד ולא יתערבו זה עם זה. ועל דברי ה"מרדכי" כותב ה"שרידי אש", שזו מדת חסידות ולא מצד הדין ומעולם לא ראינו בארצות ליטא ופולין שידקדקו בזה.

איסור הפרדה לדבריו הוא מדין תורה ואילו במחיצה אין צורך והוא בבית הכנסת תקנה קדומה, ובשאר מקומות מדת חסידות בעלמא ואינו מן הדין.

כיון שכתבנו, כי חיוב ההפרדה אינו איסור קלות ראש בעצמו אלא קלות ראש המביאה לידי עריות, כאשר ביחיד הוא חשש ואילו ברבים בציבור החשש הופך לודאי ולכן גם אם קלות ראש הוא דרבנן כתבנו, שהפרדה בין גברים לנשים בציבור יכול להיות שהיא מדאורייתא לשיטות אחדות, וכל זה כיון שחז"ל מתייחסים לחשש ביחיד כתקלה ודאית בציבור, וברור לחז"ל שקלות ראש בציבור מביאה לתקלה ודאית, וכעין שמצינו בגחלת ברשות הרבים בשבת, שאם אנו מניחים כי ודאי שיתקל בה מאן דהוא.

וכעין שכתב השער הציון⁷⁵, גבי בניית מרחץ בחוץ המועד:

שלצורך יחיד אסור דיחיד אפשר לו בלא מרחץ או לילך למקום אחר משא"כ ברבים א"א שלא יהיה אחד שא"א לו בשום אופן בלא מרחץ.

ולכן נראה מסברא שכל אירוע שאינו לציבור לרבים לא חל חיוב ההפרדה.

11. מה היא הקבוצה שלא תוגדר כציבור

עין בספר חסידים סימן שצ"ג וסימן תתש"כ שכתב

...או⁷⁶ נשים יושבות בין האנשים, שהרהורים שם לא יתכן לברך "שהשמחה במעונו".

74 סימן תקנ"ט.

75 תקמ"צ (1).

76 פירוש במקרה שנשים יושבות בין האנשים.

וכתב עליו ה"לבוש" ב"קונטרס המנהגים"⁷⁷ :

ואין נוהרין עכשיו בזה ואפשר משום דעכשיו מורגלות הנשים בין האנשים ואין כאן הרהורי עבירה כל כך דדמיא עלן כקאקי חיזורי (אווזים לבנות) מתוך הרגלן בינינו וכיון דדשו דשו.

ברור שבאותה סעודה לא היתה מחיצה וכל דבריהם סובבים על הרהור הנובע מהסתכלות ואין בדבריהם כל התייחסות לגבי עצם ההפרדה, וצ"ל שישבו במקומות נפרדים באותו חדר בלי מחיצה. אך, מלשון "ספר חסידים"⁷⁸ משמע, שהיו מעורבבין ממש ללא שום הבדלה, וכל הקפדתו היתה משום הרהור עבירה ואם נסמוך להקל כהלבוש "דדמין עלן כקאקי חיזורי" לכאורה משמע שאין במקום כזה חיוב הפרדה. וכיוון שברכת חתנים בעשרה הרי שהיו שם עשרה גברים ועדיין לא נחשב כציבור המחוייב בהפרדה (אולי ניתן לדחוק בלשונו שיהנשים בין האנשים' הכוונה באותו חדר ובשולחנות נפרדים. ודוחק)

עיינ ב"ח⁷⁹ המנסה ליישב את מנהג קראקא שלא ברכו י"ה שמחה במעונוי וכתב :

אלא לפי שסעודה זו קטנה ומושיבים האנשים והנשים יחד בחדר אחד וכתוב במנהגים⁸⁰ כל מקום שאנשים ונשים רואים זה את זה, כגון בסעודת נישואין, אין לברך שהשמחה במעונו לפי שאין שמחה לפני השם כשיש בו הרהורי עבירה.

גם בדבריו צ"ע אם כוונתו שהיו יחד בחדר אחד סביב שולחן אחד וכיוון שזו סעודה קטנה, המונה עשרה אנשים בלבד- אין צורך בהפרדה. או אולי יחדר אחדי שכתב לאפוקי משני חדרים, אך, היו בשולחנות נפרדים⁸¹.
עיינ שו"ת ב"ח החדשות בישוב מנהג קראקא :

ולפי שאותה סעודה אין עושין כי אם לקרובים וכולם יושבים בבית החורף וסועדים ביחד אצל החתן וכמה אנשים ונשים לפיכך אין אומרים "שהשמחה במעונו". משא"כ בשבת בסעודה שלישית דעושים סעודה גדולה ואנשים לבד ונשים בלבד.

77 או"ח ל"ו.

78 בסימן שצ"ג ותתש"כ.

79 אבה"ע סימן ס"ב ובתשובות ב"ח החדשות סימן נ"ה.

80 לרי יצחק אייזיק מטירנא, מנהג כל השנה י"ד.

81 והעיר לי תלמיד ותיק ר' ליאור ליפשיץ מנכ"ל הישיבה כי צורת הישיבה בשני שולחנות אינה מופיעה כלל בלשון הבי"ח. יתר על כן, נראה כי בתנאי החיים בזמנם קשה לומר שהיו שני שולחנות לישיבה נפרדת של נשים וגברים. וניתן אף לומר כי בשני שולחנות נפרדים עניין הרהור פחות מציאותי ולא מתחייב כבישיבה בשולחן אחד, בשל המרחק והניתוק שבין שני השולחנות.

נראה מדבריו חילוק בין סעודה משפחתית וכלשונו ל"קרובים" ובין סעודה גדולה שציבור גדול מוזמן. ואמנם הב"ח כתב להסביר מדוע בסעודה קטנה יש הרהור ובגדולה אין הרהור, אך לעניינינו מבואר בדבריו כי ההפרדה היתה בסעודה גדולה ולא בסעודה משפחתית⁸².

וגם כאן ניתן לומר שכוונתו לחלק בין סעודה גדולה לבין סעודה לקרובים שהיא בדרך כלל קטנה כשם שכתב בב"ח על הטור " לפי שסעודה זו קטנה". ואם נאמר שישבו בשולחן אחד הרי שוב יש כאן הגדרה לסעודה קטנה בה השתתפו עשרה אנשים אשר בה אין צורך להפריד. מאידך, ניתן לומר בדבריו שישבו בחדר אחד אך בשולחנות נפרדים כפי שכתבנו לעיל.

מצאתי ב"שובע שמחות"⁸³ לרב דבליצקי שהתייחס לדברי הב"ח וכתב:

אולם אם השולחנות נפרדים והנשים מלובשות בצניעות, יש להקל ולומר "שהשמחה במעונו" ולכתחילה אין לשבת באולם אחד ללא מחיצה.

(נראים דבריו שהתיר בדיעבד מתוך שלא סמך על הלבוש לכתחילה ולא מצד הפרדה שסמך על שולחנות נפרדים בשבע ברכות).

ובהערות הוסיף:

ואם הסעודה היא רק סעודה משפחתית בלי אורחים מיוחדים בודאי שאין מן הצורך להמנע מלברך גם כשכל בני המשפחה יושבים כרגיל מסיבי לשולחן אחד.

ושם הביא מודעה רבה לאורייתא שנדפסה בשנת תרפ"ו וחתמו כל גדולי ירושלים בצירוף בתי הדין מכל העדות "האיסור החמור שלא יהיו בשמחת הנישואין אנשים ונשים בחדר אחד"⁸⁴.

מדברי רש"י בסוף קידושין שהבאנו לעיל ד"ה 'אביי דייר גולפי' שכתב "מקום קבוצת אנשים לדרשה או לחופה" מבואר שבחופה צריכה להיות הפרדה.

מספר האנשים המינימלי בחופה הוא עשרה, כיוון שברכת חתנים היא בעשרה. אם נלמד בספר חסידים ובב"ח כי עשרה אנשים מוגדרים כסעודה קטנה שבה אין צורך להפריד גברים ונשים – הרי שאת דברי רש"י נעמיד בחופה שהיו בה יותר מעשרה אנשים.

ואם דברי ספר חסידים והב"ח יועמדו במציאות שישבו בשולחנות נפרדים הרי נחמיר ונאמר מספק בדעת רש"י כי עשרה אנשים שהם המספר המינימלי בחופה יוגדרו כציבור המחוייב בהפרדה.

82 וגם זה צ"ע מי כלול באותה משפחה. אם נאמר שהמשפחה הקרובה – הרי אין הרהור בהכרח המשפחה המורחבת יותר- ואם כן צ"ע מי כלול בה.

83 פ"ד, ט"ו.

84 אין בידי הנימוקים ואיני יודע מצד מה אסרו.

הגמרא בקידושין דף פ"א ע"א מביאה את דברי רב יהודה אמר רב הסובר כי הדין שנאמר במשנה ששני אנשים יכולים להתייחד עם אישה אחת נאמר דווקא בעיר "לא שנו אלא בעיר אבל בדרך עד שיהיו שלושה" ומנסה הגמ' להביא סיוע לדין זה ממשנה בסוטה דף ז ע"א "מוסרין לו שני תלמידי חכמים". פירוש מי שקינא לאשתו ונסתרה והוא מעלה להשקותה, בית דין שבאותו מקום מוסרים לו שני תלמידי חכמים ומשלחים אותו לירושלים. מבואר שבדרך צריך שלושה והגמ' דוחה את הסיוע.

דברי רב נפסקו להלכה ברמ"א אבהע"ז סי' כ"ב. מבואר כי שלושה אנשים יכולים ללכת בדרך עם אישה ומכיוון שכל הדרכים בחזקת סכנה, ודאי שהלכו ביחד. ובמיוחד לפי הרמ"ה שסייג דין זה של הליכה בדרך וכתב 'דווקא כשהולכים לשומרה' או שהלכה עימם אדעתא דשמירה למרות שלא היתנו כך מראש, מבואר כי שלושה אנשים עם אישה אחת ויותר ההולכים בדרך במטרה משותפת – אין בעיה של יחוד ולא של התערבות נשים בגברים למרות שהולכים יחדיו.

כנ"ל לסוברים⁸⁵ כי הבי"י שתמה על הרי"ף מדוע השמיט את המימרא של רב אך לא תמה על הרמב"ם וכתבו כי לדעת הרמב"ם הסובר כי רק במקרה של הרבה נשים והרבה אנשים אין דין ייחוד והרבה לדעתם הוא שלושה גברים עם שלוש נשים אין נפקא מינה בדרך כי ממילא צריך שלושה גברים עם שלוש נשים. גם לדעות אלו מבואר כי אין איסור מצד התערבות בין המינים לשלושה אנשים ולשלוש נשים ההולכים בדרך ביחד. וכך נראה דעת השו"ע שכתב שאין יחוד רק במצב של הרבה נשים והרבה גברים ולא חילק בין עיר לבין דרך (מדברי הרמב"ם הסובר כי רק כשיש הרבה נשים והרבה אנשים אין דין ייחוד אין להוכיח לענין התערבות בין המינים כי אמנם נמצאים במקום יחוד כגון חדר נעול אך יושבים בנפרד, מה שאין כן בדרך כשהולכים ביחד וכפי שכתבתי כל הדרכים בחזקת סכנה ולא היו יוצאות בלי הגברים ואינן הולכות בנפרד).

וכן מהדין שהביאה הגמ' שציטטנו לעיל בסוטה בדף ז ונפסק להלכה ברמב"ם סוטה פ"ג ה"א, גם כן מבואר כי שלושה אנשים ההולכים בדרך במטרה משותפת כדי להביא את האישה לשתיית מי המרים אין איסור יחוד ולא התערבות, ועדיין כל זה צ"ע מה מוגדר כציבור לענין זה.

במשפחה הקרובה ודאי שאין צורך בהפרדה. כנ"ל במקרה של שלושה גברים ושלוש נשים, מעבר לכך צ"ע איזו קבוצה תוגדר כציבור החייב בהפרדה בין המינים.

המקרים שהבאנו- שמחת בית השואבה, הספד, לוי, דרשה הם דוגמא להתערבות נשים וגברים באסיפה גדולה למטרה משותפת וכתוצאה מהעניין המשותף נוצרת הקלות ראש⁸⁶.

אך אם ההתכנסות למקום אינה לעניין משותף אלא כל אחד מגיע לענינו הוא, ובמקרה מתקבצים גברים ונשים באותו מקום כגון: אכילה במסעדה, נסיעה באוטובוס או רכבת כאשר כל אחד נוסע לעניינו הוא (להוציא נסיעה משותפת לטיול וכד'), כאשר קונים בסופרמרקט, או כאשר נכנס ציבור מעורב לבנק או ממתין בתור בקופ"ח. בכל המקרים הללו נראה מסברא, שאין חיוב הפרדה ולשון ה"פרדס" שכתב "אסור להתערב אנשים עם נשים בכל ענין", נצטרך לומר כי רק הענין המשותף הוא היוצר תערובת, והתכנסות שלא לשם ענין משותף לא תוגדר כתערובת. ועדיין כל זה צ"ע.

12. בנוגע לזמננו

ישנה נטיה בציבור שלנו כי בדורנו, בעולם שבו ממילא המושג של "כל כבודה בת מלך פנימה" נפרץ ואין הנשים סגורות בבתיהם, וגברים ונשים נפגשים בתדירות, ולכן "דמיין עליהו כקאקי חיוור" ואותם גירויים שהיו בזמן חז"ל הוקחו מעצם הרגילות במיפגשים בין המינים. לכן עדיף להקל על מהלך החיים השוטף ולא לעורר מחדש "חומרות" בתחום רגיש זה שלא "נהגו" במקומותינו.

ונראה לי הפוך, כי היצר הרע לא נחלש ולא התרגל. וכוחו אז כן כוחו עתה, ואין אפוטרופוס לעריות. רק עיוותים מוסריים, שבתקופות קודמות נחשבו כחמורים ביותר, הפכו לנורמטיביים בחברה המודרנית, ומה שנחשב איסור פשוט כביעתא בכותחא בדורות עברו, הפך להיות מקובל ורגיל.

לכן בתקופה זו כאשר גידרי הצניעות והמוסר נפרצים שלב אחר שלב, בעקבות השטפון של ה"תרבות" המערבית העובר עלינו, יש לתקוע חרב בבית המדרש, ולהתחיל ליצור נורמות התנהגות שונות בתחום זה, במיוחד אצל ציבור לומדי התורה. וגם אם הדברים נראים קשים מבחינה חברתית, עיקר הקושי אינו אובייקטיבי אלא נובע כתוצאה מנורמות מקובלות בחברה, ואותן יש לשנות.

86 המגמה המסתמנת היום בצה"ל, ליצור מחלקות מעורבות (חיילים וחיילות), היא תערובת של מין בשאינו מינו וודאי שאסורה ע"פ הדברים שכתבנו, מעבר לבעיות קשות אחרות כגון: צניעות, איסורי הסתכלות (ולא תתורו אחרי עיניכם) הרהור (ונשמרת מכל דבר רע), ובעיות קשות של ייחוד עם עריות ואיסורי קריבה לעריות במצבים שונים – יומה יעשה הבן ולא יחטא!!!

כל זה, בלי לענות על השאלה הפשוטה, האם אנחנו רוצים צבא המסוגל להלחם או תנועת נוער מעורבת במדים!! האם אנחנו רוצים קומונרים או מפקדים של יחידות לוחמים!! ומצד זה הבעיה היא גם לשיטתו של הציבור שאינו שומר תורה ומצוות בדיק כפי שהיא של שומרי תורה ומצוות.

13. חיוב מחיצה בין נשים וגברים הרוקדים בסמוך ונראה

על פי דברי הגמ' בברכות⁸⁷: "תניא: לא יהלך אדם אחרי אשה בדרך ואפילו אשתו נזדמנה לו בדרך יסלקנה לצדדים... ובהמשך: אמר רבי יוחנן אחרי ארי ולא אחרי אשה (וכן לפי הב"י המביא כמקור את הגמ' בקידושין⁸⁸: "רב ורב יהודה הווי קאזלי באורחא קאזלא האי איתתא קמיהו אמר רב לרב יהודה דלי כרעך מקמי גיהנום...").

פסק הרמב"ם⁸⁹: "מי שפגע באשה בשוק אסור לו לילך אחריה אלא רץ ומסלקא לצדדים או לאחריו⁹⁰, והעתיק לשונו בשו"ע⁹¹."

עיין ברדב"ז⁹², ששאל השואל אם נוהג דין זה בארצות הללו שהנשים הולכות מכוסות מכף רגל ועד ראש ואין נגלה ממנה דבר שיוכל האדם להסתכל בו? וענה הרדב"ז:

לא נתנו רז"ל דבריהם לשיעורים אלא כל הנשים שוות וכל המקומות שווים, ותו דאין הטעם משום שמסתכל במקום המגולה ממנה³ אלא עיקר הטעם הוא מפני שיכול לבוא לידי הירהור וע"י הילוכה ותנועותיה אע"פ שהיא מכוסה יבוא לידי הרהור, דמי לא עסקינן דבזמן חכמי התלמוד היו הנשים הולכות מכוסות ואפילו הכי אסרו. תדע שאפילו אחרי אשתו אסור לילך ואי משום דלא יראה דבר מגולה מה בכך אלא ודאי עיקר טעמה מפני ההירהור ובאשתו נמי איכא הירהור⁹³. וכן אמרו לגבי מנוח דכתיב: "וילך מנוח אחרי אשתו" מכאן דעם הארץ היה, אלא כיצד יעשה? ימהר להקדימה או יסתלק לצדדים כדי שלא ילך אחריה ממש ולא סגי בד' אמות דסוף סוף הרי הוא מכיוון כנגדה² וגדר הדבר הוא כל שהוא מרוחק ממנה שאינו מכיר ומבחין בהלוכיה ותנועותיה מותר, אבל כל שהוא מבחין ורואה הלוכה ותנועות אבריה אסור אלא ימהר לעבור לפניו אפילו שיעבור תוך ד' אמותיה או יסתלק לצדדים באופן שלא יראה תנועותיה ואם לאו יאנוס עצמו ויתעכב עד שתלך מלפניו. ואי איכא דרכא אחריתי יסוב מעליה דרכו ואי ליכא דרכא אחריתי יאנוס

87 טא ע"א.

88 פא ע"א.

89 בפרק כ"א מהלכות איסורי ביאה.

90 והמשך "וכל המהלך בשוק אחרי אישה הרי זה מעמי הארץ"

91 סימן כ"א סעיף א'.

92 חלק ב' סימן תשי"ע.

93 ברש"י מבואר שבאשתו הוא משום גנאי. עיין מהרש"א וימלא הרועים' וכן באבות דרבי נתן פרק ב' משנה ב': "לא ילך אדם אחר האשה בשוק ואפילו עם אשתו מפני טענת הבריות והרחקה מן הכיעור".

עצמו כדכתיבנא ולא ליזיל בתרה. ואם אי אפשר בכל אחד מכל אלה והוא ממנה לדבר מצוה ואם יתעכב יעבור זמן המצווה יתקע עינו בקרקע וילך ולא יגביהם מהקרקע.

שפתיו ברור מיללו שהאיסור הוא לראות הילוכה ותנועות אבריה וכל זה בהליכה רגילה⁹⁴. ראיתי בציץ אליעזר⁹⁵ שהביא את דברי הילקט ישרי ביורה דעה שע"י, שכתב בשם רבו ה'תרומת הדשן': "ואמר שמותר לילך אחר אשת חבר או אחר אמו משום דבזמן הזה אין אנו מוזהרים לילך אחר אשה".

והדברים תמוהים, מאי שנא אשת חבר מאשה דעלמא והאם בהליכה אחריה אין את אותו ההרהור של אשה שאינה אשת חבר? וגם מה שכתב, שגם בזמן הזה אין אנו מוזהרים כ"כ לילך אחר אשה ולא הזכיר שהרמב"ם והטור כתבו זאת להלכה? ואם לא מוזהרים כ"כ, א"כ מדוע התיר דווקא באשת חבר?

ע"י שם ב'ציץ אליעזר', שכתב כי כוונת ה'תרומת הדשן' - דדווקא בזמן קדום, שהאשה לא היתה רגילה ללכת ברחובות קריה והיתה יושבת בירכתי ביתה ולכן הפגישה וההילוך אחריה ברחוב היה מביא לידי הרהור, משא"כ בזמן הזה שהמציאות השתנתה והאשה אינה יושבת בביתה ורגילים יותר בראית האשה ברחוב ולכן קלקלתם זו תקנתם ואין כל כך חשש הרהור בהליכה אחריה והוא כעין שכתב ה'לבושי', דעתה דמ"יין עליה כקאקי חיווריה ועל כן הקל ה'תרומת הדשן' משום ה"ט על כל פנים באשת חבר ובאמו (שיש מצווה לכבדם⁹⁶).

והביא שם את תשובת הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שדייק מלשון השו"ע שכתב "פגע" אשה בשוק - שאין דרכם של נשים להיות בשוק ופגע בהם על דרך המקרה. וכידוע, לפנים היה דרכם של נשים להיות בבית וכשהולך אחריה יש חשש שישתכל. וה'תרומת הדשן', יתכן שבזמנו היו הנשים מצויות בשווקים וברחובות, ובכל מקום שהולך היה נמצא תמיד אחרי אשה ואף אם יברח אחרי אשה ימצא תכף עצמו אחרי אשה אחרת⁹⁷. משא"כ בזמן הגמ', היה אפשר להיזהר ללכת אחרי אשה ולכן כתב ה'תרומת הדשן' להקל לצורך מצווה והגרש"ז זצ"ל הוסיף גם כשצריך לעשות כן לצורך נימוס.

94 עיין באוצר הפוסקים שהביא דעת הסוברים שאינו צריך מלא עיניו אלא רק ד' אמות, למרות שבשו"ע לא הזכיר ד' אמות, כאשר בהמשך דבריו צ"י: "ולא יעבור בפתח אשה זונה אפילו ברחוק ד' אמות". וכך הסביר "בנתיבות לשבת" את שאלת ר' יהודה "והאמר דאמר דמותר בכשרים" וקשה - הרי זה משום יחוד ולא משום הרהור! ותנן, כי היו מחוץ לד' אמות ובסיגנון דומה כתב בבית מאיר.

95 חלק ט' סימן נ'.

96 ותימה שהרי הרמב"ם, הטור והשו"ע שחיו קצת לפני וקצת אחרי ה'תרומת הדשן' ופסקו את הגמ' להלכה כאשר סביר להניח שהמציאות שלהם לא היתה שונה משל תרומת הדשן ולא עלה בדעתם שהפגישה וההילוך אחרי האשה לא מביא לידי הרהור.

97 עיין חפץ חיים כלל ו' סוף ס"ק ט"ו ביבאר מים חיים!

פשטות הגמ' הרמב"ם, הטור והשו"ע כמו שכתב הרדב"ז "כל שהוא מבחין ורואה הילוכה ותנועות אבריה אע"פ שהוא מכוסה יבוא לידי הרהור"⁹⁸ וא"כ, כאשר יש מעגל של נשים רוקדות וסמוך ונראה מעגל של גברים הרוקדים - לא ימלט שלא יסתכל הרוקד בנשים הרוקדות והוא הרבה יותר גרוע מאשה ההולכת כדרכה, אלא אם כן יעצום עיניו מראות רע. וגם אם נקבל את דברי תרומת הדשן לפי הסברו של היציץ אליעזר,⁹⁹ זה דווקא בהליכה הרגילה שרגילים לראותם ברחוב, אך בריקוד ודאי שלא שייך ידמייך עליה כקאקי תיוורי. וגם הגרש"ז זצ"ל התיר דווקא בשוקים **וברחובות** שגם אם יברח מאחורי אשה ימצא תכף עצמו אחרי אשה אחרת וגם זה דווקא בהליכה אחרי אשה ולא בהסתכלות וראיה של נשים רוקדות.

דברי הברייתא בסנהדרין כי ע"א שהבאנו לעיל:

תנו רבנן: מקום שנהגו נשים לצאת אחר המיטה יוצאות, לפני המיטה יוצאות ר"י אומר לעולם נשים יוצאות לפני המיטה שכן מצינו בדוד שיצא אחר מיטתו של אבנר.

כתב בתוס': "נשים לפני המיטה", כיון ששעת צער הוא ליכא למיחש להרהור. והבאנו את הירושלמי כי איכא מאן דאמר אנשים לפני המיטה לפי שגנאי לבנות ישראל שישתכלו בהם אנשים. והרמב"ם והשו"ע העתיקו את דברי הברייתא להלכה. וכל זה בהליכה בעלמא ולא בריקוד ודווקא בשעת צער דליכא הרהור, אך שלא בשעת צער מפורש בתוס' שאסר מצד הרהור.

המשנה בסוף מסכת תענית בדף כ"ו ע"ב: "לא היו ימים טובים כט"ו באב ויום הכיפורים .. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים" ושם בגמ' "תנא מי שאין לו אשה יוצא לשם"⁹⁹, וביש"ש גיטין¹⁰⁰: "אלא שהיו עומדים ורואים אותם מרחוק ואף זו היתה לשם שמים שאם תכשר בעיניו שישאנה וגם מצוה לראותה מקודם כדאיתא בריש האיש מקדש" וכך כתב בבנימין זאב סימן ש"ה. עיין בבן איש חי¹⁰¹:

ואפילו ריקוד נשים לכדם בפני האנשים אסור כי יתגרה יצר הרע באנשים הרואים וצוחו כמה אחרוני הרבנים בדברים האלה כי אין להם היתר משום שמחת חתן וכלה.

98 עיין בחפץ חיים סימן ו' בבאר מים חיים ס"ק י"ד שחז"ל החמירו כאן למרות שהוא הנאה הבאה לאדם בעל כורחו ואינו מתכוון וגם הוא ראייה בעלמא ולא הסתכלות (עיין משנה ברורה ע"ה ס"ק ז')

99 עיין במשנה "כל הכלים היו טעונים טבילה" ועיין רש"י ד"ה כולם "שלא לבייש את שצריכה טבילה" ושם בתפארת ישראל כדי שלא לבייש החשודים על הטהרות משמע שרובם היו טובלות לטהרות. ועיין בכלבו הלכ' תשעה באב: "שתמהו על המנהג וכתב שהיה רק בשביל הבנות שאין יד אביהם משגת להשיאן ואולי היו יושבות עד שתלבין ראשן אם לא ע"י המנהג הזה".

100 פרק אי סימן י"ח.

101 פרשת שופטים י"ח.

דין זה שכתבנו יפה גם למד"סיות (מדריכות ספורט) ומפקדות כיתה בצבא החייבות להדגים את תרגילי המד"ס בפני החיילים וגם אם הם לבושות כפי שצריך עדין איסור במקומו עומד.

עיינ בגמ' בכתובות¹⁰²: "אמרו עליו על ר"י בר עילאי שהיה נוהג בד של הדס ומרקד לפני הכלה" וע"פ זה כתבו בטור ובשו"ע "מצווה גדולה לשמח חתן וכלה ולרקד לפניהם" (בטור: "ולרקד לפנייה"). מדויק לרקד לפני הכלה ולא יחד עם הכלה, הכלה עומדת או יושבת ומרקדים לפנייה. עיינ בביאורי המהרש"ל על הסמ"ג¹⁰³ שכתב: "אע"ג דאמר שמואל אין משתמשין באשה בין גדולה בין קטנה מ"מ סמכינן אהא דאמר בסוף קידושין הכל לשם שמים מותר"¹⁰⁴. וכתב על זה המהרש"ל: "רצונו לומר כגון כלה כדי לחבבה על בעלה או משום כבוד בית אביה שהוא תלמיד חכם וראוי להם להחמיר".

וכתב על זה הב"ח סוף ד"ה 'והמחבק': "ובמלכותנו נהגו תלמידי חכמים להקל בכלה גם הגדולים שבדור והיכא דנהוג נהוג והיכא דלא נהוג איסורא איכא". והעתיק ביחלקת מחוקק¹⁰⁵ את הרש"ל והב"ח וכן כתב היבית שמואל' שם ס"ק י"א. "ומזה נהגו לרקד עם הכלה לחבבה על החתן או לכבוד אביה ותלמיד חכם ראוי להחמיר רש"ל ומשמע מתוסי' כל שאין כוונתו לשם חיבה אלא לשם שמים מותר".

ועיינ ב'תורת חיים' בע"ז¹⁰⁶ שכתב:

דאסור ללכת במחול עם הכלה בשבעת ימי המשתה אפילו אינו אוחו בידה ממש אלא בהפסק מטפחת כדרך שנוהגים מקצת תלמידי חכמים שבדור הזה, אפילו הכי, לאו שפיר עבדיה כדמשמע הכא דשום קריבה בעלמא אסור ואין לחלק בין כלה לאחרת דליכא האידנא מאן דמצי למימר דדמייא עליה ככשורא ולא אמרו חכמים אלא כיצד מרקדים לפני הכלה ולא עם הכלה עיינ באפי זוטרי ס"ק יט שהאריך לתמוה על הב"ח:

דאיך כל מאן דלביש גונדא דרבנן יקל על עצמו ויאמר שהוא גיבור הכובש את יצרו וא"כ תורת כל אחד ואחד בידו ור"י בן אילעא ורשב"י לא רקדו רק לפני הכלה ולא עם הכלה. נראה לי פשוט כי כל הדיון סובב אודות שימוש באשה שכתב הסמ"ג וכן ברש"ל וכן ממקום הדיון האחרונים הנ"ל על דברי השו"ע והרמ"א בסעיף ה' על הפסקא "אסור להשתמש באשה". ומה שכתבו לרקוד עם הכלה במחובר לכלה פירוש ע"י מטפחת אך הכלה בודאי אינה רוקדת כמו שכתוב בגמ'

102 דף יז ע"א.

103 סוף ל"ת קכ"ו.

104 וכך כתב בתוסי' בקידושין פב ע"א: "הכל לשם שמים ועל זה אנו סומכים השתא שאנו משתמשים בנשים".

105 אבה"ז סי' כ"א ס"ק ו'.

106 יז ע"א, ד"ה אביי ידיהו.

ובשו"ע לפני הכלה. ודעת הב"ח לרקוד לפני הכלה על עצם הריקוד שהכלה יושבת ורוקדים לפניה אפילו כאשר היא מחזיקה מטפחת בצד אחד והרוקד בצד השני וזו הכוונה עם הכלה כפי שכתב היתורת חיים: "אפילו אינו אוחז בידה ממש אלא אוחז בידו מטפחת"¹⁰⁷. היתורת חיים עצמו דייק לפני הכלה ולא עם הכלה אפילו לא ע"י מטפחת דמשום קירבה בעלמא אסור אך לכולי עלמא הכלה אינה רוקדת וזה פשוט כביעתא בכותחא¹⁰⁸.

כל מה שכתבנו הוא כפי שכתב הרדב"ז בציור שהנשים לבושות בצניעות ע"פ גדרי ההלכה. אך בימינו, כאשר מחלק מהנשים נתעלמה ההלכה ששוק באשה ערוה¹⁰⁹ ואין הדבר תלוי כלל וכלל במנהג המקומות כפי שכתב במשנ"ב¹¹⁰: "אבל זרועותיה ושוקה אפילו לילך מגולה כדרך הפרוצות אסור" (ואמנם המשנ"ב שם היקל בהגדרת שוק (בניגוד להרבה פוסקים) וכתב לפי הבנתו בדת ה'פרי מגדים', שהוא החלק העליון של הרגל עד הברך שהוא מקום צנוע באשה והוא מקום הרהור יותר משאר אברים).

ולכן הולכות לבושות בחצאיות שבהם הפרוץ מרובה על העומד והן חשופות שוק וחצי שיעור איסור מהתורה. ובאחרונה נתפשט במקומותנו שמלות שבהן כמין צורות הפתח העולות מעלה מעלה עד למעלה מהברך, מקום השוק המציץ מן החרכים ולא הועילו כלום בתקנתם שהם כאילו לבושות בשמלות צנועות עד הריצפה ("יוכנראה סומכות על לבוד").

וכאשר ישנם שני מעגלי רוקדים אחד של נשים ואחד של גברים הסמוכים אחד לשני ללא מחיצה, קשה מאוד שלא לעבור על "לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" ועל "ונשמרת מכל דבר רע" וכפי שכתב שם המשנ"ב בשם הפמ"ג:

במקומות שדרך להיות מכוסה כגון זרועותיה וכה"ג שאר מקומות הגוף אף ראייה בעלמא אסור וכתבו הפוסקים דבתולות דידן בכלל נידות הן משיגיעו לזמן וסת ובכלל עריות הן

ולכן פשוט משני הטעמים שכתבנו, כי צריכה להיות מחיצה ממש המונעת הסתכלות וראיה ולא מחיצת הכרס שנפרצה ולא מחיצה דקורטיבית ושאר מחיצות הבנויות בגדרים למדניים ע"י צורות הפתח, לבוד, גוד אחית, גוד אסיק. אלא מחיצה גמורה ואטומה שתפקידה למנוע את ההסתכלות והראיה של הגברים הרוקדים במעגל הנשים הרוקדות או לחילופין -

107 היאפי זוטריי כנראה הבין בב"ח שנותן יד ואיני יודע מי הכריחו לכך דפשיטא שכוונת הב"ח ע"י מטפחת.

108 כל זה כתבתי לאפוקי מאותם הרוקדים עם הכלה, פירוש שגם הכלה רוקדת עם הרוקד.

109 ברכות כד ע"א.

110 סימן ע"ה ס"ק ב'.

שהמעגלים רחוקים אחד מהשני עד שאינם רואים ומבחינים ברוקדות וגם הנשים הרוקדות בפני גברים ללא מחיצה עוברות על לפני עיור¹¹¹.
וראוי לסיים בדברי הריטב"א בסוף קידושין¹¹² שכתב:

הכל לפי דעת שמים. וכן הלכתא דהכל כפי מה שאדם מכיר בעצמו, אם ראוי לו לעשות הרחקה ליצרו עושה, ואפילו להסתכל בבגדי צבעונין של אשה אסור כדאיתא במס' ע"ז. ואם מכיר בעצמו שיצרו נכנע וכפוף לו ואין מעלה טינא כלל, מותר לו להסתכל ולדבר עם הערוה ולשאול בשלום אשת איש, והיינו ההיא דר' יוחנן דיתיב אשערי טבילה ולא חייש איצר הרע, ור' אמי דנפקי ליה אמהתא דבי קיסר, וכמה מרבנן דמשתעי בהדי הנהו מטרונייתא, ורב אדא בר אהבה שאמרו בכתובות דנקיט כלה אכתפיה ורקיד בה ולא חייש להרהורא מטעמא דאמרן, אלא שאין ראוי להקל בזה אלא לחסיד גדול שמכיר ביצרו, ולא כל ת"ח בוטחין ביצריהו, כדחזינן בשמעתין בכל הני עובדין דמייתי, ואשרי מי שגובר על יצרו ועמלו ואומנתו בתורה, שדברי תורה עומדים לו לאדם בילדותו ונותנין לו אחרית ותקוה לעת זקנתו, שנאמר עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, וכי"ר.

111 והרבה פעמים ראיתי כי שמים מחיצה בין הרוקדים והרוקדות ואינם שמים על לב כי בצד של האולם בו רוקדים הנשים יושבים גברים ואיני יודע על מה סומכים שרוקדות לפני גברים.

112 פב ע"א.